

Scheiding en nieuwe gezinnen :

Gezinstransities vanuit het perspectief van kinderen en jongeren.

1. Probleemstelling : scheiding en daaropvolgende gezinstransities zet de ontwikkeling van kinderen onder druk.

Bijna één op de vijf Vlaamse kinderen en jongeren heeft gescheiden ouders. De daarmee gepaard gaande gezinsverandering(en) van kerngezin naar eenouder gezin naar samengesteld gezin – zijn voor kinderen en jongeren ingrijpend.

- **Bij scheiding** – overgang van een nucleair naar een binucleair gezin - wordt voor alle kinderen tijdelijk een periode van aanpassing ingezet. Onderzoek geeft aan dat kinderen gedurende een periode van 2 à 3 jaar op zoek zijn naar een nieuw evenwicht. Dit proces vergt energie. Hierdoor staat de ontwikkeling van het kind onder druk. Deze energie is immers niet beschikbaar voor de ‘gewone’ ontwikkelingsopdrachten. Aanpassingsreacties zijn een normaal antwoord op een moeilijke situatie. Onderzoek en klinische praktijk leren ons dat het kan gaan om gedrags- en emotionele moeilijkheden, leer- en concentratieproblemen, een tijdelijke stilstand of terugval in de ontwikkeling (Kelly & Emery, 2013, Pasteels & Mortelmans, 2013, Spruijt & Kormos, 2014).
- Het scheidingsgebeuren **zet de relatie met de ouders onder druk**. De beslissing van de ouders confronteert kinderen met de twijfel : ‘of ze er nog toe doen?’ Ook gaan ouders zelf door een moeilijke periode en beschikken hierdoor over minder energie voor zichzelf en voor de kinderen.
- Voor heel wat kinderen wordt het uiteenvallen van het gezin - eerste transitie - op korte tijd **gevolgd door een tweede transitie, de vorming van een samengesteld gezin**. Het eerste jaar na de feitelijke scheiding gaat 49% van de mannen die een nieuwe relatie met een partner aangaat, ermee samenwonen. Voor vrouwen bedraagt dit cijfer 39%. Na een periode van vijf jaar is dit percentage gestegen naar respectievelijk 59% en 47% (Pasteels & Mortelmans, 2013, p79).
- Onderzoek leert ons dat **40% van de nieuwe relaties na scheiding niet stabiel is** (Pasteels & Mortelmans, 2013, p66-67). Dit leidt tot een bijkomende transitie die het welbevinden van kinderen onder druk zet.

Nationaal en internationaal onderzoek is het erover eens dat het blootgesteld worden aan ernstige ouderlijke conflicten tussen de (ex) partners de grote boosdoener is en herstel van veerkracht bemoeilijkt of onmogelijk maakt.

Rekening houdend hiermee differentiëren we de probleemstelling.

1.1. HET VOORKOMEN VAN DE STRIJD

Hoe kunnen we het welzijn van kinderen en jongeren na scheiding en bij daaropvolgende gezinstransities bevorderen ?

Ondertussen weten we zowel vanuit onderzoek als vanuit de klinische praktijk dat het herstel van veerkracht wordt bevorderd wanneer kinderen kunnen rekenen op beschermende factoren. Hier ligt een opdracht voor de volwassenen rondom het kind.

Dit betekent dat ouders bij een weloverwogen beslissing tot scheiding, of het starten van een samengesteld gezin **het kind-perspectief laten tellen bij de (re)organisatie van hun leven.**

Het aanbieden van beschermende factoren is geen opdracht van ouders alleen. Kinderen moeten ook kunnen rekenen op de steun van grootouders, familie en vrienden. Daarnaast zijn er talrijke andere betrokken partijen. We denken vooral aan kinderopvang, preventieve gezinsondersteuning, artsen, school en begeleiders in de vrije tijdsbesteding zoals jeugdbeweging, sportclubs e.a.

Pro-actieve en preventieve maatregelen kunnen het welzijn van kinderen na scheiding en daaropvolgende gezinstransities bevorderen.

Centrale vragen hierbij zijn :

- Wat zijn de **specifieke noden van kinderen en jongeren** bij scheiding en bij daaropvolgende gezinstransities **rekening houdende met de ontwikkelingsleeftijd?**
- Hoe kunnen ouders tegemoet komen aan de noden van kinderen en jongeren bij **het vormgeven van ouderschap, bij scheiding en nadien?**
- Hoe kunnen we als omgeving het perspectief van kinderen en jongeren meenemen en **de betrokken kinderen en jongeren en hun ouders zo goed mogelijk ondersteunen?**
- Hoe kunnen kinderen bij deze transitie **ondersteund worden en een stem krijgen?**
- Hoe kunnen **verschillende sectoren (hulpverlening, justitie e.a.)** elkaar versterken?

HOE KAN HET BELEID ONDERSTEUNEND ZIJN NAAR DE VERSCHILLENDE ACTOREN betrokken bij de vorming van een gezin, bij gezins- en relatieproblemen voor en na scheiding, en bij de vorming van een nieuw gezin?

WELKE BAKENS KAN HET BELEID UITZETTEN OM DE STRIJD TE VOORKOMEN ?

1.2. DE STRIJD SIGNALEREN EN STOPPEN

Hoe kunnen we kinderen en jongeren beschermen tegen en ondersteunen bij ernstige ouderlijke conflicten?

Er zijn kinderen die een **moeilijke aanpassing** doormaken en het ook na een gemiddelde en noodzakelijke aanpassingsperiode niet goed doen. De wijze waarop de scheiding verloopt staat een goed herstel in de weg. Zij ontwikkelen signaalgedrag als een antwoord op een situatie die teveel van hen vraagt en te weinig aan hen tegemoet komt.

Uit de cijfers van het onderzoek Scheiding in Vlaanderen weten we dat 17 % van de kinderen zich bevinden in een **conflictueuze scheiding**.

Bij ernstige ouderlijke conflicten kunnen we maatregelen inzetten die kinderen en jongeren beschermen en hen versterken.

Centrale vragen hierbij zijn :

- Hoe kunnen we zo snel mogelijk **ingrijpen op de ouderlijke conflicten** ?
- Welke rol is weggelegd voor **alternatieve geschillenbeslechting en bemiddeling** ?
- Hoe zorgen we ervoor dat **kinderen rechtstreeks hun stem kunnen laten horen zonder daarbij vastgezet te worden** in het conflict ?
- Kunnen **verschillende sectoren (hulpverlening, justitie e.a.)** elkaar hierin versterken ?

WELKE BAKENS KAN HET BELEID UITZETTEN BIJ HET SIGNALEREN EN STOPPEN VAN DE STRIJD ?

1.3. DE SCHADE BEPERKEN

Hoe kunnen we de escalatie van conflict stoppen bij hoog conflictueuze scheidingen?

Zowel hulpverleners als mensen binnen justitie zien zich geconfronteerd met ouders waarbij het conflict verhardt. Er treedt polarisering en demonisering op. Het netwerk rondom ouders geraakt betrokken in de strijd. Hulpverleners voelen zich machteloos. Rechters zitten vast in beroepsprocedures.

De kinderen geraken totaal uit beeld en schakelen noodgedwongen over op overlevingsmechanismen. Het risico stelt zich dat een aantal kinderen en jongeren een uitweg vindt door het contact met één van de ouders stop te zetten.

Een vraag naar maatregelen die ervoor zorgen dat de escalatie stopt en de (ouderlijke) conflicten beheersbaar worden. Maatregelen ook die kinderen beschermen, ondersteunen en op een gepaste manier laten participeren, rekening houdend met hun ontwikkelingsleeftijd en loyaliteit naar ouders toe.

Centrale vragen hierbij zijn :

- Welke **begeleiding en hulpverlening** kunnen we inschakelen voor deze kinderen en hun ouders?
- Op welke manier kunnen **verschillende sectoren hier samenwerken (hulpverlening, justitie, e.a.)?**
- Op welke wijze kunnen we **de rechtspositie van kinderen en jongeren versterken?**
- Hoe kunnen we **de betrokkenheid van het netwerk optimaliseren?**

WELKE BAKENS KAN HET BELEID UITZETTEN BIJ HOOG CONFLICTUEUZE SCHEIDINGEN ?

2. Aanbeveling tot een democratisch beleid met een preventieve en emancipatorische inslag met het kinderrechtenverdrag als kader.

Bij het zoeken naar antwoorden brengen we de noden van kinderen en jongeren onder de aandacht op de verschillende momenten in het proces van transitie.

We roepen op om vanuit het volwassenperspectief aan deze noden tegemoet te komen en de focus te houden op het welzijn van de kinderen.

Omdat kinderen kwetsbaar zijn en omdat alle kinderen dezelfde kansen moeten krijgen om zich te kunnen ontwikkelen tot veerkrachtige volwassenen.

2.1. HET KINDERRECHTENVERDRAG ALS KADER .

Aandacht vragen voor de noden en behoeften van kinderen maakt het noodzakelijk dat we onze onderliggende visie op kinderen en jongeren expliciteren. Het kinderrechtenverdrag doet dienst als kader. We verwijzen naar de drie P's die richtinggevend zijn geweest bij het opstellen van het kinderrechtenverdrag : **Protection, Provision, Participation**. Deze maken duidelijk dat kinderen recht hebben op **bescherming**, zij dienen **toegang te hebben tot diensten en voorzieningen** en **het recht op participatie** dient verzekerd te worden.

Het kinderrechtenverdrag is duidelijk, deze rechten worden gerealiseerd in onderlinge afhankelijkheid en samenhang. Geen beschermingsrechten zonder de nodige voorzieningen en zonder de betrokkenheid van kinderen. Geen participatie zonder bescherming en zonder de nodige voorzieningen.

Het recht op bescherming (protection) geeft de opdracht aan volwassenen om een passend antwoord te geven op de specifieke noden en behoeften van kinderen en jongeren volgens hun ontwikkelingsfase.

Het recht op provision geeft de opdracht aan volwassenen om kinderen en jongeren **te informeren**. Scheiding is een beslissing van volwassenen, waarin kinderen geen aandeel hebben en ook geen zeg hebben. Herstel van controle begint voor kinderen bij geïnformeerd worden. Kinderen informeren is hen 'zien' en hen 'versterken'. Op deze wijze ervaren kinderen (opnieuw) dat ze 'ertoe doen'. Naast informatie verwijst provision ook naar **de diensten en voorzieningen** waar kinderen rechtstreeks en autonoom beroep op kunnen doen. Er moet nagedacht worden over de diensten die voor kinderen beschikbaar en toegankelijk zijn op de diverse leeftijden.

Het kinderrechtenverdrag benadrukt tot slot de **participatierechten van kinderen**. Het sleutelartikel in deze is artikel 12. Dit artikel roept de staten die partij zijn op om ervoor te zorgen dat 'het kind zijn of haar mening kan vormen, het recht heeft die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Het kind moet ook in de gelegenheid gesteld worden gehoord te worden in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft, hetzij rechtstreeks, hetzij door tussenkomst van een vertegenwoordiger of een daarvoor geschikte instelling, op een wijze die verenigbaar is met de procedureregels van het nationale recht.'

Met het Kinderrechtenverdrag als uitgangspunt stellen we de vraag hoe een beleid ervoor kan zorgen dat tegemoet gekomen wordt aan de rechten van kinderen. Wat is een beleid dat zorgt voor de bescherming, voor informatie en toegang tot diensten en voorzieningen en voor participatie voor alle kinderen die betrokken zijn bij scheiding en leven in nieuwe gezinsvormen ?

Hierbij is een prangende vraag of en wanneer een beleid dient in te grijpen en zaken afdwingbaar moet maken.

2.2. EEN DEMOCRATISCH EN EMANCIPATORISCH BELEID MET EEN PREVENTIEVE INSLAG

De principes van de kinderrechten en bij uitbreiding de mensenrechten doen beroep op een **democratisch en emancipatorisch** beleid met een **preventieve** inslag. Dit beleid draagt zorg voor een aantal randvoorwaarden die het goed functioneren van kinderen en jongeren en van alle soorten gezinnen ondersteunen (Vettenburg, 2008).

2.2.1. Een democratisch en emancipatorisch beleid.

Wij formuleren een aantal speerpunten en de daaraan verbonden discussie :

- Wij zijn ervan overtuigd dat het beleid zowel **persoonsgericht** als **structuurgericht** dient te zijn. De aanbevelingen richten zich niet enkel naar kinderen, ouders en plusouders. We streven ook naar structurele veranderingen in maatschappelijke instituties zoals onderwijs, welzijn en justitie. De aanbevelingen willen ervoor zorgen dat de impact van maatschappelijke structuren op de probleemwording zoveel mogelijk weg gewerkt worden.
- Wij roepen op tot een **democratisch** en **participatief** beleid. Participatie van kinderen, zoals naar voor komt in het Kinderrechtenverdrag. Participatie betekent ook dat we oog hebben voor een risico tot uitsluiting van bepaalde groepen. Een beleid moet voor iedereen toegankelijk zijn en nadenken hoe de doelgroep kan worden bereikt.
- Wij roepen op tot een **emancipatorisch** en **offensief** beleid. Vrijwilligheid biedt de meeste ruimte om zelf keuzes te maken en biedt de beste kansen op emancipatie. Mensen 'verplichten' riskeert immers weerstand en 'escalatie' van conflict. Toch moeten hier de randvoorwaarden onderzocht te worden.

2.2.2. Een beleid met een preventieve inslag, gaande van proactief naar curatief.

Het proactief beleid richt zich naar wie nog geen problemen ervaart. Het gaat vooraf aan de individuele hulpvragen. Initiatieven binnen een proactief beleid dragen bij aan het goed regelen van ouderschap in alle gezinnen. Wij roepen het beleid op om in te zetten op voorlichting en educatie met betrekking tot partnerschap en ouderschap voor alle ouders voorafgaand aan scheiding. Daarbij is aandacht voor het netwerk rondom kinderen en ouders nodig.

Het preventief beleid start van zodra scheiding zich aandient. Het zet bakens uit om het ouderschap zo te regelen dat tegemoet gekomen wordt aan de noden en behoeften van kinderen. Het tracht er bijkomend voor te zorgen dat kinderen zo weinig mogelijk blootgesteld worden aan ernstige ouderlijke conflicten bij en na scheiding.

Het curatief beleid zal ingrijpen wanneer zich problemen voordoen. Het uitgangspunt dient te zijn om conflicten bij voorkeur op een andere manier dan via gerechtelijke procedures op te lossen. Daarbovenop dienen de verschillende actoren binnen justitie er zoveel mogelijk op gericht te zijn om conflicten te beslechten in plaats van conflicten scherp te stellen en escalerend te werken.

Een proactief, preventief en curatief beleid is een zaak van verschillende beleidsdomeinen en -niveaus. Een goede coördinatie is daarbij noodzakelijk.

3. Aanbevelingen en concrete pistes

3.1. Aanbeveling tot een proactief beleid

- Laagdrempelig aanbod van relatie- en ouderschapsondersteuning
- Informatie bieden aan ouders bij de aangifte van de geboorte van een kind bij de betreffende gemeente
- Ouders informeren over de mogelijkheid van het uitspreken en/of opstellen van een ouderschapsbelofte
- Een kader creëren voor het versterken van netwerken rond gezinnen

3.2. Aanbeveling tot een preventief beleid bij scheiding

- Ouders informeren over de verschillende trajecten bij scheiding en het bestaan van bemiddeling
- Ouders informeren over de effecten van scheiding op kinderen en jongeren.
- Ouders begeleiden bij het opzetten van een ouderschapsplan
- Een kader creëren voor het versterken van ouders

- Kinderen en jongeren informeren over de impact van en de veranderingen bij scheiding en hoe ze bij scheiding goed voor zichzelf kunnen zorgen
- Kinderen en jongeren informeren over hun rechten bij scheiding
- Kinderen en jongeren 'horen' bij het opstellen van het ouderschapsplan
- Een kader creëren voor het versterken van kinderen en jongeren

- De omgeving informeren over wat kinderen en ouders doormaken bij scheiding
- De omgeving ondersteunen bij het zich beschikbaar stellen voor kinderen en jongeren bij scheiding

- Aandacht voor de positie van het kind in opleidingen van verschillende beroepsgroepen (onderwijs, advocatuur, politie,...)

3.3. Aanbeveling tot een preventief beleid bij de vorming van een samengesteld gezin

- Informatie bieden aan ouders en plus-ouders over het leven in een samengesteld gezin
- Ouders en plus-ouders aansporen om hun verwachtingen ten aanzien van het samenleven te toetsen en afspraken te maken

- Kinderen 'horen' bij het opmaken van de afspraken
- Kinderen informeren over hoe ze hun plek kunnen vinden in een nieuw gezin
- De omgeving informeren over wat kinderen en (plus)ouders doormaken bij het vormen van een samengesteld gezin
De omgeving ondersteunen bij het zich beschikbaar stellen voor kinderen en jongeren bij de vorming van een nieuw gezin.

3.4. Aanbeveling tot een curatief beleid

- Ouders aanzetten tot een traject van alternatieve geschillenbeslechting
- Trajecten die door voorzieningen op gemeenschapsniveau werden begeleid moeten vlot door de familierechtbank worden gehomologeerd.
- Geef aan kinderen en jongeren in hoog conflictueuze scheiding de kans om hun stem te laten horen
- Geef aan kinderen en jongeren rechtstreekse rechtstoegang
- Met rechters in dialoog gaan over de randvoorwaarden voor het realiseren van hoorrecht voor kinderen
- Rechters informeren over bestaande programma's bij hoog conflictueuze scheidingen

3.5. Concrete pistes

Na goedkeuring van bovenstaande tekst werden een aantal meer concrete pistes uitgezet in een seminar voorafgaand aan het congres.

Wij formuleren de concrete pistes die door de aanwezige experts als prioritair naar voor werden gebracht :

- **Inzetten op informatie en vorming om te sensibiliseren en te responsabiliseren.**

In het verleden werd door de overheid de website TWEEHUIZEN mee gefinancierd. De informatie op deze website is momenteel niet meer up to date. Vanuit het werkveld klinkt de nood om te werken aan een grotere gebruiksvriendelijkheid. Een oproep dus om de website te actualiseren en te optimaliseren na een kort onderzoek naar de gebruiksvriendelijkheid en de noodzakelijke aanpassingen. Voldoende aandacht dient hierbij te gaan naar de aard en de inhoud van de informatie die kinderen en jongeren nodig hebben. Bestaand onderzoek naar de wijze waarop jongeren digitale info zoeken en hanteren kan ondersteunend zijn.

Ook op andere websites waar mensen terecht komen zoals de website van Federale Overheid meer inzetten op het laagdrempelig en toegankelijk informeren van mensen aangaande de verschillende trajecten bij scheiding en de positie van het kind hierbij.

De Huizen van het Kind kunnen een rol opnemen in het informeren en versterken van ouders, kinderen en jongeren en hun omgeving. Ze kunnen inzetten op het vergroten van de kracht van het

netwerk en de omgeving vertrouwd maken met het samenroepen van een FamilieNetwerkBeraad of EigenKrachtConferenties.

Een brede campagne naar de bevolking kan een ondersteunend draagvlak bieden. Accent dient te liggen op het KINDwaardig ouderschap na scheiding i.p.v. GELIJKwaardig ouderschap.

- **Inzetten op de positie en de stem van het kind op diverse niveaus.**

Kinderen en jongeren ervaren de nood tot lotgenotencontact dat ondersteunend en versterkend werkt. Het project Kinderen In Echtscheiding (KIES) biedt hier een interessant verder te onderzoeken parcours.

Digitaal kan de mogelijkheid onderzocht worden tot een forum dat een antwoord biedt op veel gestelde vragen.

Organisaties kunnen de kracht en expertise van jongeren inzetten bij het sensibiliseren van beroepskrachten omtrent hun positie (cfr Villa Pinedo – Nederland).

Het spreekrecht voor kinderen is binnen de familierechtbank weliswaar uitgebreid doch dient verder kritisch geëvalueerd te worden. Aandachtspunten zijn een aangepaste communicatie, zowel in de briefwisseling als bij het horen, en de positie van het kind bij de inzage van het verslag.

Tijdens gerechtelijke procedures moet men nadenken over de wijze waarop het kind contact kan onderhouden met beide ouders, zodat oudervervreemding minder kans krijgt om zich te installeren.

- **Inzetten op een samenwerkingsakkoord tussen de verschillende actoren van hulpverlening en Justitie.**

De kerngroep en de betrokken workshop begeleiders van dit congres spraken de intentie uit het overleg verder te zetten en de samenwerking te verzilveren binnen een **experten seminar**. Voor een verdere concretisering blijven immers nog heel wat vragen onbeantwoord: hoe realiseren we de vooropgestelde pistes, welke organisaties en structuren worden betrokken, welke randvoorwaarden zijn noodzakelijk? Hoe kan men beter intersectoraal gaan samenwerken?

De noodzaak werd geformuleerd om verder in te zetten op een **samenwerkingsakkoord** tussen de verschillende actoren van welzijn en justitie.

Gebruikte literatuur

Glasl, F. (2001). *Help! Conflicten : heb ik een conflict, of heeft het conflict mij ?* Zeist, Christofoor.

Kelly, J.B. & Emery, R.E. (2013). Children's Adjustment Following Divorce: risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 352-362

Pasteels, I., Mortelmans, D. (eds) (2013). *Scheiden in Meervoud. Over partners, kinderen en grootouders*. Acco, Leuven.

Spruijt, E. & Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen* (tweede, geheel herziene druk). Bohn Stafleu, van Loghum

Vettenburg, N. (2008). Preventie is kiezen. Vijf dimensies voor een ethisch verantwoorde preventie. *Welwijs*, 19(3), 10-12.